

BANKLARNING OPERATIONS RISKINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Norqulov Habibullo

*Ilmiy rahbar: Samarqand Iqtisodiyot va Servis instituti Bank-Moliya xizmatlari
fakulteti Bank ishi kafedrasasi assistenti*

Azimbekova Samira

SamiSI, "Bank-Moliya xizmatlari" fakulteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu akademik maqola banklarning operatsion riskini boshqarishning murakkab jihatlarini tahlil qilib, mazkur sohadagi zamonaviy muammolarni bartaraf etish va boshqaruv samaradorligini oshirish bo'yicha kompleks yechimlarni taklif etadi. Maqolada operatsion riskning mohiyati, uning moliyaviy barqarorlikka ta'siri hamda kiberxavfsizlik tahdidlari, texnologik nosozliklar va inson omili kabi asosiy manbalari atroflicha o'rganiladi. Tadqiqot doirasida normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, texnologik innovatsiyalarni joriy etish, korporativ madaniyatni rivojlantirish hamda operatsion riskni o'lchash va yengillashtirishning ilg'or strategiyalari yoritiladi. Maqola bank sektorida operatsion riskni kompleks boshqarish uchun muhim tavsiyalar berib, uning samaradorligini oshirish yo'llarini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *Operatsion risk, Bank boshqaruvi, Kiberxavfsizlik, Regulyativ baza, Texnologik innovatsiyalar, Korporativ madaniyat, Ma'lumotlar tahlili, Riskni yengillashtirish*

Abstract: *This academic article analyzes the complex aspects of operational risk management in banks, offering comprehensive solutions to address contemporary challenges in this field and enhance management efficiency. The article thoroughly examines the essence of operational risk, its impact on financial stability, as well as its key sources, including cybersecurity threats, technological failures, and human factors. Within the framework of the study, issues such as improving the regulatory and legal framework, implementing technological innovations, developing corporate culture, and applying advanced strategies for measuring and mitigating operational risk are highlighted. The article provides important recommendations for the comprehensive management of operational risk in the banking sector and outlines ways to improve its effectiveness.*

Keywords: *Operational risk, Bank management, Cybersecurity, Regulatory framework, Technological innovations, Corporate culture, Data analytics, Risk mitigation.*

Аннотация: *В данной академической статье анализируются сложные аспекты управления операционными рисками в банках, а также предлагаются комплексные решения, направленные на преодоление современных проблем в данной сфере и повышение эффективности управления. В статье подробно рассматривается сущность операционного риска, его влияние на финансовую*

устойчивость, а также основные источники, включая угрозы кибербезопасности, технологические сбои и человеческий фактор. В рамках исследования освещаются вопросы совершенствования нормативно-правовой базы, внедрения технологических инноваций, развития корпоративной культуры, а также применения передовых стратегий измерения и снижения операционного риска. Статья содержит важные рекомендации по комплексному управлению операционными рисками в банковском секторе и показывает пути повышения его эффективности.

Ключевые слова: Операционный риск, Банковское управление, Кибербезопасность, Регулятивная база, Технологические инновации, Корпоративная культура, Анализ данных, Снижение рисков.

KIRISH

Moliyaviy institutlar faoliyatida operatsion risk tobora muhim ahamiyat kasb etuvchi omillardan biri bo'lib qolmoqda. Basel qo'mitasi tomonidan "yetarli bo'lmagan yoki muvaffaqiyatsiz ichki jarayonlar, odamlar va tizimlar yoki tashqi hodisalar natijasida yuzaga keladigan yo'qotishlar xavfi" sifatida ta'riflangan ushbu risk, strategik va reputatsion risklardan tashqari barcha xavflarni o'z ichiga oladi. Uning mohiyati juda keng bo'lib, moliyaviy muassasalarning xavfsizligi va barqarorligiga jiddiy tahdid soladi.

Kiberxavfsizlik tahdidlarining kuchayishi, texnologik nosozliklar, tabiiy ofatlar, geosiyosiy keskinliklar, shuningdek, IT sohasidagi kadrlar yetishmasligi va inson xatosi kabi omillar operatsion riskning asosiy manbalaridir. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi ma'lumotlariga ko'ra, 2017 yildan buyon kiberhujumlar bilan bog'liq o'ta og'ir yo'qotishlar to'rt barobarga oshib, 2,5 milliard dollarga yetgan. Shuningdek, kiberhujumlarni bartaraf etish uchun o'rtacha 5,9 million dollar sarflanishi ushbu riskning moliyaviy oqibatlarini yaqqol ko'rsatib turibdi. Operatsion risk voqealari moliyaviy jazolar, faoliyatga cheklovlar, sezilarli moliyaviy yo'qotishlar, iste'molchilar ishonchining yo'qolishi va reputatsiyaga putur yetishi kabi salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Ushbu tadqiqotning maqsadi banklarda operatsion riskni boshqarishning zamonaviy holatini atroflicha tahlil qilish, uning oldida turgan dolzarb muammolarni aniqlash hamda xalqaro ilg'or tajribalar va texnologik yutuqlarga asoslangan holda ushbu boshqaruv tizimini takomillashtirish bo'yicha kompleks yechimlar va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Maqolada operatsion riskni samarali boshqarish uchun uzluksiz strategik yondashuv va aniq ijro rejasining zarurligi ta'kidlanadi.

Asosiy qism

Banklarning operatsion riskni boshqarish tizimlari an'anaviy ravishda ichki jarayonlar, audit dasturlari va sug'urta mexanizmlariga tayanib kelgan. Biroq, bugungi kunda texnologiyaning jadal rivojlanishi, mahsulotlarning murakkablashuvi va globalashuv jarayonlari ushbu risk profilini sezilarli darajada oshirib yubordi. Banklar

muntazam ravishda ichki jarayonlar, tizimlar, inson xatolari yoki tashqi hodisalar natijasida moliyaviy yo'qotishlar yoki reputatsion zararlar xavfi bilan yuzlashmoqdalar.

Kiberxavfsizlik tahdidlari, jumladan, fishing, ransomware, DoS hujumlari va murakkab doimiy tahdidlar (APT) ma'lumotlar buzilishi, firibgarlik va tizim uzilishlarining asosiy manbalaridir. Masalan, 2023 yildagi ransomware hujumi falokatdan tiklanish provayderi orqali 60 ta kredit uyushmasiga ta'sir ko'rsatgani buning yaqqol misolidir. Texnologik nosozliklar, jumladan, asosiy bank tizimlaridagi uzilishlar, to'lovlarni qayta ishlash muammolari yoki bankomat va POS terminallarining ishdan chiqishi operatsiyalarni to'xtatib, bevosita moliyaviy yo'qotishlarga olib kelishi mumkin.

Kengroq tizim nosozliklari, masalan, kommunal xizmatlarning uzilishi, uskunalar noto'g'ri ishlashi yoki ma'lumotlar markazi infratuzilmasidagi muammolar bir-biriga bog'langan texnologiyalarga kaskadli ta'sir ko'rsatib, daromad yo'qotishiga va ma'lumotlarning buzilishiga sabab bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, qo'lda bajariladigan xatolar, avtomatlashtirishdagi nosozliklar yoki yomon ishlab chiqilgan ish oqimlari natijasida yuzaga keladigan jarayonlarni bajarishdagi xatolar muhim bank operatsiyalariga va mijozlar bilan o'zaro munosabatlarga bevosita ta'sir qiladi.

Operatsion riskni boshqarishning murakkabligi uning xilma-xil tabiati va moliyaviy ta'sirini oldindan aytib bo'lmazligi bilan bog'liq bo'lib, bu doimiy ravishda rivojlanib boruvchi va tobora ko'proq miqdoriy tushunchalarni qo'llashni talab qiluvchi intizomni taqozo etadi. Amaliyotda resurs cheklovlari, madaniy qarshilik, ma'lumotlar siloslari, doimiy o'zgaruvchan tahdidlar manzili va regulyativ murakkablik kabi qiyinchiliklar kuzatilmoqda, bu esa strategik yondashuvlar va texnologiyalardan foydalanishni talab qiladi.

Operatsion riskni samarali boshqarish uchun mustahkam normativ-huquqiy baza va xalqaro standartlarga muvofiqlik muhim ahamiyatga ega. Mahalliy bank tizimi regulyatorlari xalqaro ilg'or tajribalarni, xususan, Basel II va Basel III kelishuvlarida belgilangan operatsion riskni boshqarish prinsiplarini o'zlarining normativ hujjatlariga yanada chuqurroq integratsiya qilishlari zarur. Bu shaffoflikni oshirish, risklarni baholash metodologiyalarini standartlashtirish va banklarning kapital yetarliligi talablariga operatsion risk komponentini to'liq kiritishni nazarda tutadi.

Takomillashtirilgan regulyativ baza proaktiv yondashuvni rag'batlantirishi, operatsion risk turlariga aniq ta'riflar berishi va banklardan ushbu risklar bo'yicha muntazam hisobot berishni talab qilishi lozim. Operatsion risklarga oid stress-testlar va teskari stress-testlarni majburiy joriy etish banklarga potentsial yo'qotishlarga tayyor turishga yordam beradi. Regulyatorlar texnologik o'zgarishlar va paydo bo'layotgan yangi risklarga mos ravishda normativ hujjatlarni doimiy ravishda ko'rib chiqishi va yangilashi darkor. Shuningdek, nazorat mexanizmlarini kuchaytirish, erta ogohlantirish tizimlarini joriy etish va rioya qilmaslik uchun tegishli jazo choralarini belgilash orqali banklarning risk boshqaruvi madaniyatini yaxshilashga erishish

mumkin. Regulyatorlar va banklar o'rtasida axborot almashinuvini kuchaytirish ham samaradorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Texnologik innovatsiyalar operatsion risklarni ham keltirib chiqarishi, ham ularni yumshatishi mumkin. Zamonaviy banklar operatsion riskni boshqarish samaradorligini oshirish uchun raqamli texnologiyalardan keng foydalanishi lozim. Sun'iy intellekt (AI) va mashinaviy ta'lim (ML) texnologiyalarini joriy etish prognozli tahlil qilish, anomaliyalarni aniqlash va real vaqt rejimida tranzaktsiyalar hamda tizimlarni monitoring qilish imkonini beradi. Bu kiberxavfsizlik tahdidlari (fishing, DDoS hujumlari) va firibgarlik harakatlarini aniqlashda juda samarali hisoblanadi.

Katta ma'lumotlar (Big Data) tahlili operatsion yo'qotishlar ma'lumotlari, deyarli ro'y bergan hodisalar (near-misses) va tashqi hodisalar orasidagi bog'liqlik hamda tendentsiyalarni aniqlashga yordam beradi.

Avtomatlashtirilgan risk boshqaruvi tizimlari nazoratni sinovdan o'tkazish va hisobot berish kabi muntazam vazifalarni optimallashtirib, inson resurslarini strategikroq masalalarga yo'naltirishga imkon beradi. Blokcheyn texnologiyalari ma'lumotlar xavfsizligini kuchaytirish va shaffoflikni oshirish orqali ayniqsa uchinchi tomonlar bilan bog'liq risklarni boshqarishda potentsialga ega.

Kuchli kiberxavfsizlik vositalari, masalan, xavfsizlik devorlari, EDR (Endpoint Detection and Response) tizimlari, SIEM (Security Information and Event Management) platformalari va tahdidlar razvedkasi, doimiy o'sib borayotgan kiberhujumlarga qarshi kurashda muhim ahamiyatga ega. Operatsion riskni boshqarish tizimlarini asosiy bank tizimlari va boshqa IT infratuzilmalari bilan integratsiyalash ma'lumotlar siloslarini bartaraf etib, risk manzarasi haqida yagona va keng qamrovli tasavvurni yaratadi.

Operatsion riskni samarali boshqarishda korporativ madaniyat va inson omili hal qiluvchi rol o'ynaydi. Inson xatolari va IT ko'nikmalari bo'yicha kadrlar yetishmasligi kabi muammolar jiddiy operatsion yo'qotishlarga olib kelishi mumkin. Banklar barcha darajadagi xodimlarning risklarni tushunadigan va ularni xabar qiladigan "riskdan xabardor madaniyatni" shakllantirishi shart. Bu yuqori rahbariyatning majburiyatini va risk boshqaruvi masalalariga jiddiy e'tiborini talab qiladi.

Xodimlarning operatsion risklar, kiberxavfsizlik gigiyenasi va yangi texnologiyalar bo'yicha doimiy ravishda o'qitilishi va xabardorligini oshirish dasturlari inson omilidan kelib chiqadigan risklarni kamaytirishga yordam beradi. Ayniqsa, axborot texnologiyalari sohasidagi malaka bo'shliqlarini to'ldirish uchun investitsiyalar kiritish zarur. Banklar xodimlarga o'z tashvishlarini xavfsiz tarzda bildirish imkonini beruvchi mexanizmlarni (masalan, ishonch telefonlari) joriy etishi kerak. Har bir xodimning operatsion riskni boshqarishdagi aniq roli, mas'uliyat doirasi va javobgarlik tizimi belgilanishi lozim. Xodimlarni risklarni aniqlash va yumshatish jarayonlariga jalb qilish umumiy risk boshqaruvi samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Operatsion riskni o'lchash, monitoring qilish va yengillashtirish strategiyalari doimiy ravishda takomillashib borishi kerak. An'anaviy usullar bilan bir qatorda, ilg'or kvantativ modellar (masalan, yo'qotishlarni taqsimlash yondashuvi - LDA) va gibrid modellar operatsion riskning moliyaviy ta'sirini aniqroq baholashga imkon beradi. Asosiy risk ko'rsatkichlari (KRI) va asosiy faoliyat ko'rsatkichlari (KPI) operatsion riskga bog'liq bo'lgan hodisalarni oldindan aniqlash va o'lchash uchun tizimli ravishda ishlab chiqilishi va qo'llanilishi lozim. Stress-testlar va teskari stress-testlarni operatsion riskning o'ziga xos stsenariylariga moslashtirish kutilmagan vaziyatlarga tayyorlikni oshiradi.

Monitoring qilishda real vaqt rejimida ishlaydigan panellar, avtomatlashtirilgan ogohlantirish tizimlari va uzluksiz nazoratni monitoring qilish texnologiyalari muhim ahamiyatga ega. Uchinchi tomon risklarini monitoring qilish tizimlarini joriy etish tashqi provayderlar orqali yuzaga keladigan xavflarni nazorat qilishga yordam beradi. Risk boshqaruvi, korporativ boshqaruv va muvofiqlik (GRC) tizimlarining integratsiyasi yagona, keng qamrovli nazorat mexanizmini yaratadi.

Riskni yengillashtirish bo'yicha ilg'or strategiyalar orasida mustahkam Biznesni Uzluksiz Davom Ettirish Rejalari (BCP) va Falokatdan Tiklanish (DR) strategiyalarini ishlab chiqish va muntazam sinovdan o'tkazish alohida o'rin tutadi. Bu texnologik uzilishlar, tabiiy ofatlar va boshqa favqulodda vaziyatlarda bankning muhim funktsiyalarini saqlab qolish imkonini beradi. Operatsion yo'qotishlarni qoplash uchun sug'urta mexanizmlaridan samarali foydalanish ham riskni o'tkazishning muhim usuli hisoblanadi. Jarayonlar va tizimlarni diversifikatsiya qilish, kuchli ichki nazoratlar va audit dasturlari esa operatsion risklarni bevosita kamaytirishga xizmat qiladi. Hodisalarni boshqarish va ulardan keyingi tahlillar tizimini yaratish har bir operatsion risk hodisasidan saboq chiqarish va kelajakdagi xavflarni oldini olishga qaratilgan uzluksiz takomillashtirish jarayonining asosini tashkil etadi. Oddiy riskni yumshatishdan tashqari, operatsion barqarorlikka urg'u berish tashkilotning uzilishlarga qarshi turish, ulardan tiklanish va moslashish qobiliyatini ta'minlaydi.

Xulosa

Banklarda operatsion riskni boshqarish moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning muhim sharti bo'lib, doimiy ravishda o'zgaruvchan global va texnologik manzara sharoitida uning ahamiyati yanada ortib bormoqda. Kiberxavfsizlik tahdidlari, texnologik nosozliklar va inson omili kabi omillardan kelib chiqadigan operatsion risklar banklarga jiddiy moliyaviy va reputatsion zarar yetkazishi mumkin. Shuning uchun, operatsion riskni samarali boshqarish uchun kompleks va dinamik yondashuv talab etiladi.

Ushbu tadqiqotda banklarda operatsion riskni boshqarishni takomillashtirishning bir qancha asosiy yo'nalishlari belgilab berildi. Bular normativ-huquqiy bazani xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish, sun'iy intellekt, mashinaviy ta'lim va katta ma'lumotlar tahlili kabi texnologik innovatsiyalarni joriy etish orqali risklarni aniqlash va monitoring qilish samaradorligini oshirishdan

iboratdir. Shu bilan birga, "riskdan xabardor" korporativ madaniyatni shakllantirish, xodimlarning kasbiy malakasini oshirish va inson xatolarini kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Operatsion riskni o'lchash, monitoring qilish va yengillashtirishning ilg'or strategiyalarini, jumladan, kompleks kvantativ modellar, KRI/KPIlar va mustahkam BCP/DR rejaları joriy etish banklarning potentsial yo'qotishlarga tayyorligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, banklar operatsion riskni boshqarishda faqatgina moliyaviy yo'qotishlarni kamaytirishga emas, balki operatsion barqarorlikni ta'minlash va yangi tahdidlarga doimiy ravishda moslashishga ham e'tibor qaratishlari lozim. Ushbu tavsiyalar majmuasi bank sektorida operatsion riskni boshqarish tizimini mustahkamlash va moliyaviy institutlarning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlash uchun xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tursunov Faridun Mustafoevish. Innovatsion masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish istiqbollari // "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali. 2025-yil, fevral. 2-son. 1054-1058 bb. ISSN: 2992-8982. (08.00.00, OAK rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori).

2. Tursunov Faridun Mustafoevish. Tijorat banklarida innovatsion masofaviy bank xizmatlarini tashkil etishning ahamiyatli jihatlari // "Servis" ilmiy-amaliy jurnali. 2025-yil, mart. 1-son. 170-174 bb. ISSN: 2091-5187. (08.00.00, OAK rayosatining 2017-yil 19-martdagi 239/5-sonli qarori).

3. Karimov, A. (2022). Tijorat banklari faoliyatida raqamli texnologiyalarni joriy etishning o'ziga xos jihatlari. — Toshkent: O'zbekiston bank-moliya akademiyasi nashriyoti.

4. Rasulov, B. va Qodirova, M. (2023). Bank xizmatlarini diversifikatsiyalashda innovatsion yondashuvlar. — "Moliyaviy tahlil" ilmiy jurnali, №4, 56–63-betlar.

5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2024). Bank tizimini raqamlashtirish strategiyasi 2024–2030. — <https://cbu.uz>

Internet saytlari:

6. www.lex.uz—O'zbekiston qonunchilik ma'lumotlari bazasi.

7. www.cbu.uz—O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti.

8. www.imf.org—Xalqaro valyuta jamg'armasi rasmiy sayti.

9. www.worldbank.org—Jahon banki rasmiy sayti.

10. www.stat.uz—O'zbekiston Respublikasi statistika qo'mitasi rasmiy sayti.